

Egnahemsområdet Strömslund vid Trollhättan

Grupparbete i konstvetenskap AB 1 i januari 1974 utfört av
Berit Kjällgren
Wiking Simonsson
Erik Andersson

Då förlagan var en dålig kopia från ett skrivmaskinsoriginal har jag låtit datorn göra en OCR-översättning som senare rättats. Förtjänsten är författarnas och stavfelen mina/te

Ingenjör Albert

Edvard Albert föddes i Schwerin 1846 och dog i Trollhättan 1924. Han hade utbildats till maskiningenjör, men kom att huvudsakligen ägna sig åt brobyggen. Att han bosatte sig i Trollhättan berodde mest på hans och hans makas stora uppskattning av den storslagna naturen. 1865 flyttade de slutgiltigt till egendomen Strömsberg (diabild 1). Här lät han bygga en träbro från Gullön till vänstra stranden. Vid uppförandet av Kung Oscarsbro 1869 bidrog Albert med råd vid konstruktionen. Förutom hans insatser ifråga om egnahemsområdet Strömslund startade Albert en kretsörening av Svenska Turistöreningen. Turiststigar och utsiktsplatser vid stranden är andra exempel på hans insatser. Hans ryskfödda hustru dog i barnsäng i grannstaden och det ger maken inspiration till en donation för ett sjukhus i Trollhättan, Maria Alberts Stiftelse år 1892.

Beskrivning av Strömslunds stadsplan

1889 gjordes området öster om Göta älv möjligt för exploatering, då Trollhättans kommun med tillskott av statliga medel byggde en bro över Göta älv vid Stampeströmsfallet (bil. 1). Då den västra älvstranden är brant och otillgänglig, leder vägen från bron västra fäste i kurvor upp mot ett planare område ovanför området närmast stranden : (markerat "Naturpark" på karta) Från samma år blev egendomen Strömsberg ingenjör Alberts stadigvarande bostad och han blev samma år svensk medborgare. Albert hade antagligen redan från början tänkt sig att exploatera området, som hörde till egendomen Strömsberg. Brons tillkomst hade genast skapat en form av planlös arbetarbebyggelse på de till egendomen Strömsberg angränsande hemmanen Arvidstorp och Kjerten. Albert inköpte Kjerten för att skapa förutsättningar för den exploatering, som han redan tidigt planerade.

Hur kom då den stadsplan att se ut, som i stort är Alberts eget verk? Som källa för följande beskrivning av området får tjäna Alberts egenhändigt ritade karta över området och de moderna kartorna som, då stadsplanen föga förändrats j stort, ger en god bild av stadsplanens ursprungliga utseende. Dessutom grundar sig beskrivningen på Alberts egen skrift 'Beskrivning öfver Egna hem kolonien Strömslund11 och på muntlig tradition.

(bil. 1 och 2 a)

Det dominerande intrycket är en strikt plan med rektangulärt utformade kvarter och gator, vilka korsar varandra rätvinkligt. Denna plan bryts dock mer

markerat i områdets östra del, vilket kan förklaras av terrängförhållandena i denna del, där berget går i dagen och nivåskillnaderna är större än i områdets huvuddel, vilken utgör en plåtå med jordlager. Landbergslidens gatu- och kvartersnamn är de nutida.

Kvartersnamn inom parentes är de ursprungliga, vilka ändrades då: området inkorporerades med Trollhättan i de fall namnet redan fanns i Trollhättans kommun. Fortfarande används i Strömslund kvartersnamn oftare än gatunamn. Landbergslidens kurvor kontrasterar klart mot försöken att skapa rätlinjighet i Strömslundsgatan, som ursprungligen skulle vara områdets pulsåder vad gäller kommunikationerna till Trollhättan, där arbetsplatserna var belägna. Dess vinkel mellan kvarteren (Bifrost) Yggdrasil och (Frej) Visbur kan helt förklaras med den bergklack, som här skjuter fram och tvingar vägen att ändra riktning. Parallellgatan, Kapellgatan, har fått samma avvikel- se utan att några terränghinder för en annan sträck- ning föreligger. Vad gäller Vassändagatan kan dess sträckning förklaras både av hänsyn till terräng- förhållanden och önskan att spara tomtmark.

Gatornas bredd bestämdes till 13 meter: ovanligt brett för den tiden, vartill kom bredden på de bägge trottoarerna, 3,5 meter. Tvärgatorna gjordes något smalare och deras bredd inskränktes till 9 à 10 meter. Trottoarerna till dessa gator upptog motsvarande mindre utrymme. Lind, lönn, alm och oxel planterades på trottoarernas innersidor, Gator stensattes och dränerades medan trottoarerna mot rännstenen och in tilliggande tomt fick stenrader. Tomtgränsen marke-

rades med ett staket mot gatan.

Hur var då kvartersindelningen? En klar tendens till enhetlig utformning av kvarteren kan skönjas. Alberts ursprungliga karta omfattar 19 kvarter med bostadsbyggnader, Dessa fördelas på antalet tomter på följande sätt:

6 tomter: 4 kvarter

7 tomter: 1 kvarter

8 tomter: 7 kvarter

9 tomter: 3 kvarter

10 tomter: 1 kvarter

15 tomter: 2 kvarter

13 tomter: 1 kvarter

En klar övervikt för 8-tomtskvarter finns i planen. Dessa "idealkvarter" är dessutom koncentrerade till de centrala delarna, där terrängförhållandena medgivit utformningen av rektangulära kvarter. Därför skall väljas ett kvarter av den typ som var ett slags "idealkvarter" för en närmare beskrivning. Här väljes kvarteret Sverker (Oden) (bil0 2 b). I detta har en senare tomtsammanlagning ägt rum, varvid tomternas antal reducerats till sju. Storleken på varje tomt är cirka 600 m². På bägge sidor om en 8 fot bred "rensningsgränd" ligger tomterna grupperade, fyra på varje sida (diabild 2). Det rektangulära kvarteret kan indelas i två kvadrater om vardera fyra tomter. I centrum av varje kvadrat finns en gemensam slask- och avloppsbrunn, som delas av fyra tomter. I anslutning till denna ligger också andra sanitära anläggningar som avträden och sophus. Även svinhus och slaktbod kunde

anläggas här. Dessa byggnader och rensningsgränder finns i vissa fall ännu kvar. I varje kvarter var det sålunda planmässigt sörjt för sanitära anläggningar. Hushålsbrunnar av i huvudsak mindre dimensioner finns till ett sammanlagt antal av 27. De större, som även skulle fungera som brandbrunnar, ligger huvudsakligen på större avstånd från de två platser i området, där branddammar anlagts, en rektangulär och en cirkulär. Uppfordringsanordning och tak fanns till brunnarna.

I kvarteret Nornan anvisades en tomt för en folkskola, som kom att byggas av Vassända-Naglums församling. Denna skola är belägen norra fonden av Naglums- och Hjärtumsgatorna (diabild 3). Nästan som en pendant förlades i södra fonden, på en höjd, en missionskyrka (diabild 4). Bägge dessa allmänna byggnader placerades på tomtmark, där berggrunden går i dagen och vilkas höjd avviker från omgivningens.

Intill folkskolan reserverades ursprungligen tomtmark för ett stats-Kyrkokapell. I kvarteret Yggdrasil (Bifrost) förlades en godtemplarlokal (diabild 5). För ordningens upprätthållande fanns en polisvakt i Gefion i dess i Strömslundsgatan utskjutande spets. Varje gemensam byggnad ligger i fonden på en gatusträckning. För dränering och avlopp planerades och genomfördes Erforderliga åtgärder, Därvid infördes en del tekniska innovationer.

Att gatunätets utformning huvudsakligen beror på rent tekniska skäl står klart, men även andra förklaringsgrunder finns. Så har Strömslundsgatans sträckning av naturliga skäl blivit beroende av anslutningen

till den enda kommunikationsleden över älven till
Trollhättan

Ändå har denna gata dragits så rakt som möjligt
med hänsyn till denna anslutning och terrängförhållan-
den. Kvarnvägen, som bildade det ursprungliga området
gräns, hade före Oscarsbrons tillkomst varit förbin-
delseled från Trollhättan och västerut. Albert här nedvetet anslutit
Strömslundsgatan till denna äldre led.

På så sätt har en befintlig vägsträckning kunnat ut-
nyttjas och därmed avsevärda besparingar kunnat göras.
Här har ekonomin vunnit över det rationella rutmönstret,
som annars dominerar. Det tjänar även att påpekas, att
en järnväg planerats i den nuvarande Albertsvägens
sträckning. Denna skulle förbindas norrut med Berg-
slagsbanan. Då Albert gjorde sin planläggning av om-
rådet måste han ha tagit hänsyn till denna. Dammgatans
sträckning, vinkelrätt mot järnvägen, med ett ordenshus
vid gatans motsatta slutpunkt och järnvägen i den
andra slutpunkten förråder Alberts bekantskap med den
Edelswärdiska idealstadsplanen från 1850-talet (dia-
bild 6). Som bevis för detta kan anföras, att Alberts
gata mot järnvägen, i enlighet med Edelswärds plan
även fungerade som brandgata. Även Alberts gata har
en branddamm och är försedd med trädrader längs gatans
bägge sidor.

Dessutom fungerar Dammgatan som en skilje-
linje i anläggningen även om den senare ej utvecklats
till ett huvudstråk, då järnvägen aldrig kom till stånd
och trafikens huvudrytm kom att följa en mer nordsydlig

axel,

Vid sekelskiftet hade en del nationalromantiker redan börjat reagera mot rutnätsplanen, men deras tankar föregreps aldrig av Albert, vilkens plan snarare var uttryck för ett ekonomiskt-rationellt synsätt på problemlösningen.

Även i kvarterens tomtindelning har rationalismen fått vara vägledande. Alberts stora omsorg om dränering, avlopp, slasktömning och liknande visar vilken vikt han lade vid lösningen av dessa problem.

Här kan nyhygienistiska tankar, som florerade under 1880- och 1890-talen, ha spelat en roll, för Albert. Det har även påpekats, att Albert senare donerade medel till ett sjukhus i Trollhättan.

I stort kan Alberts detaljerade planläggning av hela området redan på begynnelsestadiet delvis förklaras av hans stora intresse för kartor. Detta manifesterades av att han ritade den första turistkartan över Trollhättan och under sina resor alltid inköpte kartor över de områden han besökte.

Allmänna lokaler, samlingslokaler, skolor och dylikt placerade ingenjör Albert från början på strategiska punkter. Man kan här spåra en tydlig medvetenhet att komma till rätta med vissa sociala problem. Dessa lokaler förlades till områdets utkanter. De låg dessutom på höjder och i gatufonder. På så sätt kunde de fungera som maningstecken och samtidigt fylla en övervakande funktion. Genom sina blotta funktioner av religiös och nykterhetsfrämjande karaktär skulle de bidra till att höja den moraliska nivån. Även här

förråder sig Alberts stora sociala ambitioner och engagement. Dessutom bidrog de gemensamma lokalerna att stärka samhörighetskänslan i området. Den ringa avflyttningen från området bestyrker detta. I flertalet fall bebos husen av ättlingar till den ursprungliga byggaren.

Den karakteristiska konstnärliga gestaltningen av området ligger i totalbilden. Den kommer till uttryck redan i utformningen av stadsplanen och sedan i den bild som den till synes medvetna organisationen av byggnadstyperna lämnar. De viktigaste faktorerna för helhetsintrycket är att de ekonomiska och naturgivna förutsättningarna varit de bestämmande.

Det är inte troligt att man kan räkna med avsiktliga förebilder i fråga om de arkitektoniska finesserna utan snarare ont en instinktiv inverkan från ett allmänt kulturarv. Ingenjör Albert kan visserligen ha varit idégivare och med hänsyn till hans kontakter med flertalet av Europas kulturmiljöer kan sambandet inte vara helt slumpmässigt. Hans intresse för träarkitektur och hans önskan att skapa trivsel och trevnad i miljön talar också för att han deltagit aktivt med förslag. Alberts tankegångar ligger i linje med de strömningar, som utgick från Ruskins och Morris och som bl.a. utvecklades mot jugend.

Offentliga byggnader

Ingenjör Albert planerade från början vissa offentliga byggnader. De förefaller vara med en bestämd social inriktning. Albert var medveten om situationen hos invånarna i stadsdelen. De var inte "Guds bästa barn". Han uppmanade kvarnägaren Oscar Eriksson: "Kan Ni icke få hit någon läsare?" "Jo, - - - - men vi har ingen lokal att samlas i." Detta lovade Albert att ordna. Och så utsågs tomtplatsen. "Bygg kyrkan där", var donatorns ord.

Kyrkan ligger högt uppe på en höjd (diabild 4). Immanuelskyrkans placering mitt på ger intryck av italiensk stadsplan, piazzarumbildning. Vi har fler exempel på Alberts italienska förebilder i vissa tekniska anordningar (sköljlinrättningar) Genom resor och internationell verksamhet har han förutsättningar att ha haft sådana förebilder i tankarna vid planeringen.

Immanuelskyrkans plan är rektangulär (diabild 7 och 8). Byggnadskroppen ingår i de privata husens enkla planlösning. Markering av ett kyrkorum blir det framförställda tornet med ingång på gavelsidan. Därigenom utnyttjas kyrkorummet i dess längdsträckning. Den höga trappan bidrar till att skapa "förväntan" Ett uterum, som är funktionellt, har åstadkommit,

Kyrkorummet är uppbyggt enligt gängse modell från frikyrkobyggnader med en talarstol mitt fram. Dess utformning till ett halvt oktogonalt skrank framför en absid. är motiv hämtade från altardelen i ett trad

ditionellt kyrkorum. Pilastrar fanns infällda i väggen och de anknyter också till fornkristet formspråk.

Senare har en ombyggnad vid koret ägt rum.

Exteriört visar kyrkan en viss anknytning till den under perioden vanliga nygotiska kyrkobyggnaden med höga fönster, som har triangelformad överdel. I detaljer kan dessa anknyta till masverk. Absiden är tidig men ej ursprunglig.

I allmänhet skulle kyrkobyggnaderna ej avvika alltför mycket från de privata. Vissa element understryker kyrkokaraktär. Därigenom förstärks byggnadens funktion av gemensam lokal och centrum för bibringande av fostran och bildning.

Även i skolbyggnaden kan man se att strukturen bygger på rektangulär stomme (diabild 9). Byggnaden avslutar en gatusträckning i och med sin längdutsträckning och är placerad högt. Här behövdes en stor byggnad och därför har man kombinerat triangelgrundformen. Den mittersta är ställd vinkelrät mot en på vardera sidan. Mittgaveln och de två frontespiserna, vilka är något framskjutna från huskroppen fungerar som risaliter. Detta bidrar till att förbilliga konstruktionen, då stadga i byggnaden uppnås genom att långsidorna i den mittre fungerar som gavelavslutning i de båda yttre rektanglarnas innersidor På så sätt sparas material.

Byggnaden är helt i trä, liggande panel i under våningen och stående i övervåningen. Mönstret känns igen från vissa av privathusen, som redan behandlats noggrannare i tidigare avsnitt. Bevarad är också slöjdskolan (diabild 10). Däremot har en småskola skattat åt förgängelsen.

Tyvär finns inga användbara bilder av godtemplarlokalens ursprungliga utseende. Troligtvis ingår desammas utseende och uppbyggnad i det konstruktiva mönster som var genomgående för hela området.

När det gäller de offentliga byggnaderna spårar vi en medveten tanke ifråga om placeringen. Här har Albert sökt att kombinera sociala och arkitektoniska hänsyn. De är som tidigare påpekats placerade i gaturfonder och dominerar genom denna placering och sitt höga läge i förhållande till omgivningen. Då de dessutom ligger i områdets fyra ytterhörn kommer de liksom att rama in området.

Privatbebyggelsen

En stor del av privathusen har ännu kvar en yttre gestaltning, som kan antas vara nära den ursprungliga. Troligtvis har de genom reparationer och förbättringar förändrats i detaljer såsom färgsättning och utsmyckning. Men till sina huvuddrag är de i sådant skick, att de ger en utmärkt bild av samhällets utseende då det var nytt.

Som framgår av ingenjör Alberts beskrivning var det ett begränsat antal hustyperr som användes. Albert hade genomtänkta idéer om hur byggnationen skulle ske för att de människor som avsetts bygga där skulle klara det inom en möjlig ekonomisk ram.

Albert lämnar i sin framställning skisser på sex typhus som utnyttjades. Samtliga typerna har rektangulär plan för att göra huskonstruktionen så enkel som möjligt (bild 3). Han ville bland annat att man inte skulle göra övervåningen sådan att det krävde komplicerade takstolskonstruktioner. En typ har dock utbyggd

övervåning så att takstolarna brutits igenom med en frontespis (diabild ii). Den vanliga lägenhetsstorleken var ett rum och kök, två typer har en tvårums-lägenhet, de av mellanstorlek i undervåningen, de med frontespisen i övervåningen.

Trots denna enhetlighet i planlösningarna har själva byggnaderna nått en tämligen rik differentiering. Det är på sätt och vis möjligt att följa Alberts idéer om hur arbetet skulle läggas upp för att på bästa sätt använda de knappa ekonomiska resurserna. Avsikten var att inom den rektangulära formen sätta upp bärande stommar och därefter allteftersom de ekonomiska förhållandena tillät göra de tillägg som var nödvändiga eller önskade, såsom verandor, balkonger, trappkurer och utsmyckning,

Det är också av denna anledning flertalet av hus-typerna har trappan till övervåningen i ett utanför-liggande trapphus uppfört i resvirke (diabild 12). På det sättet undvek man att ta upp öppning i bjälk-laget, vilket förenklade uppförandet av huset.

De mindre husen var lagda på en stenfot uppmurad av oregelbundna block. De hade i allmänhet inte källare. De stora husen med flera lägenheter ansågs behöva rymlig och torr hushållskällare och det krävde att huset från början lades högt. Även denna källarvåning var i allmänhet uppmurad med grova block slät-huggna på utsidan och insidan; i något fall har tegel använts.

Det finns tecken som tyder på en medveten organisation av hustyperna inom området. Terrängen är

kuperad så att platån där området ligger börjar med en vall mot älvravinen och som med avtagande lutning planas ut till en slätt i motsatt riktning. På slutningen av denna vall har de hus som krävde källarvåning placerats. Man utnyttjade således terrängförhållandena för att förenkla byggandet så mycket som möjligt. Dessa hus får därigenom en dominerande verkan området.

Vidare är det en tendens att de allra minsta husen ligger i kvarteren längst ifrån denna vall. Däremellan kommer de av mellanstorlek. Men det är inte alldeles konsekvent, Det går dock att tyda av gamla bilder att kvarteren från början haft en inom sig relativt enhetlig byggnation vad beträffar husstorleken.

Denna organisation kan sägas ha gett samhället ett ansikte, Från väster höjer sig husen skiktvis och hela området kan fångas in i synfältet med en viss enhetlighet. Detsamma är förhållandet österifrån över den vallliknande bergshöjden varifrån området kan sammanfattas med en panoramalik överblick, Denna effekt har i avsevärd omfattning gått förlorad genom en relativt omfattande utvidgning av byggnationen på senare tid.

Den relativa enhetligheten i husens grundform finns också i fasaderna, Stommarna brädfordrades med bräderna stående och skarvarna täcktes med påspikad läkt (diabild 13). I något mer påkostade fasader användes profilhyvlad läkt, vilket visar försök till artikulering av den genomgående strukturen.

Det förekom också att variation skapades med olika läktbredder och olika avstånd mellan läkterna.

I de större husen förekom fasader med annan karaktär.

Undervåning och övervåning gavs kontrasterande uttryck, undervåningen hade liggande panel och övervåningen stående (diabild 14). Den enklaste utformningen av det stående partiet var läktad brädfodring. I annat fall var bräderna överfalsade varandra. En sådan yta fick svagare strukturmarkering. Den åstadkoms endast av skuggan från den överlappande kanten. Gräns linjen mellan partierna markerades med en tunn list eller ett gesimsliknande band. I vissa fall skedde övergången mellan våningarna utan särskild markering endast genom strukturförändringen,

Det är den fria gestaltningen av de på den enhetliga grundrektangeln tillagda utbyggnaderna såsom trapphus, verandor och burspråk samt de rent dekorerande elementen, som ger området sitt uttryck av både enhet och rik variation.

Här skall göras en genomgång av olika särdrag.

Beskrivningen gäller inte någon enskild byggnad utan är i huvudsak byggd på iakttagelser i hela området av enskildheter, som kan anses ursprungliga. I något fall rör det sig om detaljer, som endast kan erhållas ur äldre bildmaterial.

Husplaceringen nära tomtgränsen mot gatan lämnade plats för ingångsveranda och framför den en stentrappa, Dessa hus har en inbjudande verkan på den passerande. Inte alla hus hade ingången förlagd åt gatsidan. Det finns dock ingen regelmässighet i åt vilken sida ingången ligger utom för de stora husen med den höga källarvåningen i den branta sluttningen. Dessa har samtliga sina ingångar åt gårdssidan.

Do hus som inte är öppna åt gatsidan får ett slutet intryck. Trapphusen som utgör ingångarna på gårdsidan hjälper till att behålla denna avgränsning. Entrén får inte en inbjudande verkan,,

Trapphusen är gjorda av resvirke, i allmänhet på en oktogonal planform. De sträcker sig upp över båda våningarna och avslutas av ett mycket flackt lutande tak (diabild 16), Det ger nästan ett intryck av försvarstorn, och på så sätt sluter sig byggnaden även där. Dessutom för konstruktionen av innertrappan med sig att ingången ligger på sidan av trapphuset och de korta vägfälten ger endast plats för en smal dörr, Man får därför inte en ingång, som vänder hela huset mot besökaren och det kan inte sättas in en dubbel-dörr, som liksom öppnar famnen för den inträdande.

Den kontinuerligt fortgående omgestaltningen har medfört att de flesta husen fått den nödvändiga öppenheten genom tillägg av veranda eller balkong på sidan mot gatan,

Det är verandorna och husgavlarna som ger möjlighet till variation och fantasi i utformningen., Det finns också en gemensam nämnare av denna sida hos husarkitekturen, den stil som i dagligt tal kallas snickarglädje.

Verandorna kan vara öppna eller glasade. Den öppna är alltid entré, medan den glasade kan vara förstuga eller enbart en del av det inre rummet,

De kan vara av enklaste slag, endast uppehålla sin funktion av skärmskydd och skyddande tak över dörren, En del, särskilt de som är slutna av fönster, har en tydlig allmogekaraktär. Fönstren var av den typ

som har tre glastrutor. I verandafönstren var vanligen den översta rutan rikt spröjsad. Det fick en verkan av ett brett band omkring verandan, vilket utgjorde liksom en avslutning eller om det fanns en utskjutande övervåning en skiljebård, som av ett korsstyngsmönster som antagligen inspirerats av hemslöjdsalster. I vissa fall ingår verandorna i ett avancerat arkitektoniskt program. Det finns enstaka fall där man kan tala om rent klassiska mönster och de i vilka man kan se fördubbling av motiven, över- och underordning av dem så att de kan sägas ingå i det analytiska mönster Cornell använder på arkitektur.

Fördubblingen erhålls i envåningsverandor som är överbyggda med sadeltak. Takvinkeln är densamma i både huvudbyggnader, frontespiser och verandor. Taket över verandan ges en upprepning i taket över frontespisen och i de fall takbredden är lika får det en markerad effekt. Det finns även utföranden där frontespistaket är större än verandataket och avpassningen är sådan att det kan upplevas som försök till optisk korrektion.

De bärande stolparna som stöttar verandataket eller det utskjutande burspråket i övervåningen gavs karaktären av pelare. I ett exempel är detta särskilt utpräglat med hörnstolparna som pelare och mellan dem ett stolparformgivna som kolonetter på höga socklar och avslutade med en kapitälform, vilken bär upp en spetsbåge så att ingången ramas av en portal. Ett spjälstaket sammanbinder nederdelen av stolparna på vardera sidan om öppningen. Övantill omfattas verandan

av ett trågaller som genombryts av spetsbågen. (Plansch i ref 1).

Gavlarna ger i allmänhet ett luftigt och lätt intryck. Den äldre modellen av fönsterbågar med tredelade rutor användes genomgående. De avdelande spröjsarna och själva fönsteröppningarnas horisontallinjer skapar en välavvägd motverkan mot läktverkets vertikalitet (diabild 15).

I flertalet gavlar är relativt många fönster upptagna.

I gavelspets och gavelkilar placeras också fönster. Dessa ges ofta en från rumsfönstren avvikande form. I gavelspetsen kan de vara av halvcirkelform, i kilar triangulära, diagonalställda kvadrater eller till och med femhörningar av oregelbunden form. Där igenom undviks genom hela gavelhöjden genomgående vertikala linjer.

Huskropparnas verkan är horisontal, de anger liksom sin samhörighet med marken. Det syns i gavelutformningen att man vill bryta det som kan vara höjdmärkning.

I det fallet har trapphusen motsatt effekt och då dörrar och fönster som kan sättas där måste vara smala bryter de inte den vertikala inriktningen i så hög grad. Därför planteras i trädgården klängväxter, som får slingra sig upp på väggarna och ta bort det enformiga intrycket.

Trädgården bör hänföras till bostadens rumsbildning.

Ingenjör Albert anför i sin skrift att till trevningen ingår att anordna trädgården till en plats att vara i. Det var också på sätt och vis nödvändigt, lägenheterna var små och familjerna som bodde i dem

stora.

På något sätt måste man anordna tillräckligt med utrymme. Att värma upp stora lägenheter hade man inte råd till. Därför fick man förlägga en stor del av lägenhetsytan utanför husväggarna (diabild 17)

Trädgårdens vegetation: träd, buskar, bersåer och häckar, hade dessutom en betydelse som skärm mot uthusen. Den är inte bara som skydd för insyn mot folk på gatan utan lika mycket rumsavskiljande element för dem i huset boende. Karaktären av medvetet uterum hos trädgården är tydlig. Som ett belägg för detta kan anföras Alberts synpunkter på tomternas begränsade storlek och att han inte ansåg att husbehovsodling skulle ske där utan för det ändamålet av satte lämpligt koloniområde i anslutning till bebyggelsen.

I ingenjör Alberts program för byggnationen ingick som sista led utsmyckningen. Den visar upp olika grader av rikedom på mönster. I ett gavelfält till ett verandatak illustreras direkt den beskrivning som Albert i sin skrift ger över hur han ansåg husen kunde prydas utan att nämnvärt belasta ekonomin (diabild 18). På gavelfältet har spikats bräder som avsågats snett och bildar ett tandmönster i fältets nedre kant. Bräderna ställdes symmetriskt om mittlinjen och med mitten särskilt markerad av att de två mittbräderna är något längre nerdragna åt båda sidorna och ger ett intryck av utbredda fågelvingar över den inträdande. På detta sätt kan man spåra en tydlig formvilja redan i de

enklaste och mest okomplicerade dekorationsförsöken.

I de mer omfattande mönstren hade man satt figursågade lister på vindskivor och takskägg, delat gavlarna emellan våningarna med list eller klätt övervåningen med någon form av panel med ändarna sågade så att en tandsnitts- eller sågbladsliknande bård löpte runt husväggarna. Detta förekom vanligast på de minsta husen där brädåtgången var liten och krävde kortare bräder, varvid det till och med var möjligt att använda restvirke (diabild 19 och 20).

Husen var målade i mestadels ljusa färger. Fönster-ramar och spröjs hade mörkare, brytande färg. I enstaka fall hade knutbräddor och andra markerande lister av vikkande färg (diabild 21).

Rumsbildningen i husen bestäms av murstockens läge i husets mitt. I rummets inre hörn står kakelugnen i anslutning till murstocken och i köken upptas motsvarande hörn av spisen. Två intilliggande kök hade gemensam bakugn inbyggd i muren och anordnad med bakugnsluckor åt vardera hållet. Det tyder på att man från början inte hade den vanliga typen av vedspis. Det kan till och med tänkas att matlagningen skedde på öppen spis (diabild 22).

Lägenhetsrummen hade relativt stor yta. De större rummen var på 4,5x4 meter, dessutom kom den låga takhöjden, ungefär 2 meter, att få rumsytan att verka större än den var. Att man avsiktligt gjorde lågt i taket berodde i första hand på att man ville hålla liten rumsvolym för uppvärmningens skull, så att

det var lätt att hålla varmt med obetydlig bränsle-
åtgång eller i andra hand att man kunde vinna en
större yta utan att rumsvolymen blev så stor, att
uppvärmningen av rummen blev för oekonomisk (diabild
23 och 24).

Husens inre har genomgått den största förändringen
tills nu. Det går därför inte att göra en rumsbeskriv-
ning baserad på bevarade exempel. I det exempel som
ges i bild kan man trots en långtgående ombyggnad få
en bra uppfattning om den inre arkitekturen. Takhöjden
är kvarhållen på den ursprungliga höjden och väggfragmenten
vid de stora öppningarna är rester av de tidigare
väggarna. Kakelugnen är ersatt av öppen spis,
vilken i sin tur kan ge en föreställning om hur kökets
eldstad en gång i tiden kan ha sett ut.

Det är svårt att helt avgöra, vilket av de beskrivna
arkitekturelementen som är original och vilka som är
senare tillsatser. Tillkomstperioden, som var avsikt-
ligt utsträckt, måste räknas till några år in på 1900
talet. Men även den senare omvandlingen kan anses av
ingenjör Albert vara medtagen i beräkningen som en del
av områdets naturliga liv och bör inte ses som en faktor
som förstör området. Under 20-talet ersattes på
vissa hus sadeltaket med brutet tak, som var modernt
på den tidens nya hus. Ändringen var säkert mera prak-
tisk betingad. Man vann därigenom större lägenhetsutrymme
på övervåningen.

Kravet på större familjebostad, vilket är ett
led i bostadspolitiken och de ändrade ekonomiska möj-

ligheterna har medfört att stora tillbyggnader skett för att husen idag överhuvudtaget skulle bebos. Sannolikt är de flesta hus omändrade i det inre så att vart och ett endast består av en lägenhet. De ursprungliga små enlägenhetshusen är förhöjda så att vinden har kunnat inredas. På många harr kraftiga tillbyggnader skett men i de fall man behållit träbeklädnaden har detta på ett förtjänstfullt sätt smält in i den ursprungliga huskroppen (diabild 21).

Den tekniska utvecklingen har ställt till förfogande bättre metoder för uppvärmningen och för de sanitära anläggningarna. Detta har medfört att uthusdelen förlorat sin funktion. Därför är rensningsgatorna i allmänhet försvunna. Uthusen har ersatts av garage och uppfartsvägar har anlagts över tomten. Uterums-karaktern hos trädgården är inte längre så utpräglad. Det som gör det minst tilltalande intrycket är övergång till andra fasadklädslar än trä. De underhållsfria materialen på fasaderna har utnyttjats, tidigast eternitplattor och numera fasadtegel i gult, rött och vitt alltefter modeväxlingarna. De flesta husen har dock kvar träklädseln och ger ännu området dess prägel och därför kan man se det som att det fortfarande motsvarar de idéer, som var grunden för dess tillkomst. Att bevara det till eftervärlden är betydelsefullt. Det kan ske på olika sätt. Bäst är om det kan ske inom det levande samhällets ram. Då kan det lika mycket vara en fråga av teknisk natur som en av politisk eller kulturell. Det är främst utveckling av underhållsfria trämaterial för fasadbeklädnad till

överkomliga priser, vilket skulle kunna bevara träarkitekturen i området. Man skulle då till och med kunna tänka sig en återgång till trä på de eternitbeklädda husen.

Slutord

Originaliteten i Alberts planläggning av egna-
hemsområdet Strömslund återfinns inte i så stor utsträckning
hos planlösning och arkitekturförhållanden
i de enskilda eller offentliga byggnaderna (även
om estetiska värderingar kan läggas) utan beror på
att han stadsplanerar ett område som enligt allmän
lagstiftning inte krävde stadsplan. En annan nydanande
faktor att observera är de fördelaktiga ekonomiska villkoren för byggarna.

Anmärkningar till bilagorna,

Bil, I är översiktskarta av området, skala 1:4000.

Utgiven 1973.

Bil. 2 a är en skiss grundad på Alberts originalkarta på området.

Bil, 2 b är Alberts originalskiss till kvarteret Sverker (Oden).

Bil 3 Alberts förslag till husplaner.

24 st. diabilder.

Källor och litteratdr

Albert, E. L., Egna-hemskolonin Strömslund vid

Trollhättan. Trollhättan 1902,

Albert, E, L., Handritad karta över Strömslund. U.å,

Cornell, Elias, Om rummet och arkitekturens väsen,

Göteborg 1966.

Johnsson, Werner, Stranna och Strannas barn, Troll

hättan 1950,

Paulsson, Gregor, Svensk stad, Del 2. Lund 1972.

Sjöberg, W0. Minnesskrift vid Strömslunds missions-

församlings 50-årshögtid 1950, Trollhättan 1950.

Söderberg, Sten, Saga och teknik. Stockholm 1955.

Åström, Kjell, Svensk stadsplanering. Stockholm 1967,

Typiska husplaner

